

Til
Landbruks- og matdepartementet
Boks 8007 Dep. 0030 Oslo

15.11.2011

HØRINGSUTTALELSE – MAT, MAKT OG AVMAKT NOU 2011:4 – HØRINGSFRIST 1.12.2011.

Det er veldig positivt at regjeringen har fått gjennomført denne utredningen og jeg støtter flertallets syn i innstillingen som er lagt frem. Jeg savner imidlertid noe som er viktig for fler og fler forbrukere.

Manglende fokus på forbrukere med matvareallergi eller -intoleranser.

Vi som har matvareallergier eller -intoleranser er ikke nevnt i innstillingen som forbrukergruppe. Vi er bare nevnt kort under avsnittet om merking av matvarer, noe som selvfølgelig er viktig nok, og som er et problem som jeg lenge har vært opptatt av og har tatt opp med ulike offentlige instanser. Jeg kommenterer avsnittet om merking under.

Hvorvidt våre behov som forbrukere er tilgodesett bra nok i dagens situasjon, er overhodet ikke problematisert i innstillingen, selv om utvalget veldig riktig sier: «Vareutvalg og valgmuligheter er viktig for at forbrukeren skal kunne ta egne valg i markedet ut fra hensyn som miljø, etikk og helse.» Min erfaring er at matvareoverfølsomhet er et økende helseproblem. Vi er derfor en voksende forbrukergruppe som er helt avhengig av et tilpasset vareutvalg. Økologiske produkter gis en større plass i innstillingen, og det er i og for seg bra.

Selv har jeg laktoseintoleranse og har 30 års erfaring når det gjelder (manglende) utvalg av varer som er laktosefrie eller av gode alternativer til laktoseholdige melkeprodukter. Det må bemerkes at vareutvalget faktisk har blitt mye bedre de siste årene, spesielt i enkelte av de store kjedene. Men dette skyldes ikke primært en økning av slike produkter blant kjedenes egne merkevarer (EMV), men at det importeres fra utenlandske produsenter, som ofte har spesialisert seg på diettmat. Maktkonsentrasjonen i det norske matvaremarkedet kan, som utvalget skriver, bevirke at innovasjonsevnen i matvarekjeden ut fra endringer i etterspørselen blir ignorert og at utbredelsen og utviklingen av EMV kan bidra til det samme. Dette kan bety dårligere vareutvalg for oss, selv om dette heldigvis ikke har vært tilfelle hittil. Men det er markedet og profitten som rår. Så hvis det ikke anses lønnsomt å produsere og selge diett- og spesialprodukter, vil de forsvinne i Norge, pga. ensrettingen og mangelen på alternative produsenter og butikker. Utvalget poengterer at økt tilgjengelighet, for eksempel flere kjedebutikker, ikke nødvendigvis øker vareutvalget. Tvert i mot kan det bety økende ensretting. Særlig hvis kjedebutikken er en lavpriskjede (som utgjør 50 % av markedet) med begrenset utvalg som bestemmes høyere oppe i kjeden, og hvis denne fortrenger «den lokale kjøpmannen på hjørnet», slik tendensen har vært i mange år.

Variert vareutvalg og tilgjengelighet er viktigere enn lav pris.

At det er et variert vareutvalg, lett tilgjengelig, av god kvalitet og til akseptabel pris er en grunnleggende forbrukerrettighet i Norge. I tillegg er det riktig som utvalget skriver, at folk er i ulike livssituasjoner, noe som gjør at kravet til matens bearbeidingsgrad, dens sammensetning og innhold, pakningsstørrelse osv. vil variere. Faren er stor for at kjedenes dominans vil bidra til ensretting av varesortimentet ut fra ren lønnsomhetstenkning med det resultat at vi får et mer sparsomt utvalg for det mindretallet jeg representerer, som lider av matvareoverfølsomhet. Det er viktig at det finnes varer til gunstige priser, men dette må ikke gå på bekostning av et variert vareutvalg. Med sin markedsrett og sitt ensidige fokus på pris i profilering og reklamekampanjer bidrar kjedene til at forbrukere flest også blir mest opptatt av pris og ikke av et rikholdig utvalg av høy kvalitet. I forlengelsen av dette sier utvalget: «For den norske forbruker er vareutvalget i dagligvarebutikker svært viktig for tilgjengeligheten av matvarer. Det skyldes at innslaget av alternative distribusjonskanaler for mat i det norske markedet, slik som spesialbutikker, markeder og direkte

distribusjon, er svært lite.» Utvalget sammenligner med Sverige og resten av Norden, og det norske matvaremarkedet faller håpløst igjennom. Diettmat er ikke spesielt nevnt i innstillingen, men i Sverige og Finland er det for eksempel et eventyrlig utvalg av laktosefrie matvarer inkl. melkeprodukter, sammenlignet med i Norge. Når det gjelder valgmuligheter og vareutvalg generelt kan jeg også sammenligne med Irland, hvor jeg oppholder meg mye, og som har omtrent det samme folketallet som Norge. De store kjedebutikkene der har generelt mye bedre vareutvalg enn de norske. I tillegg er det minst en slakter, en grønnsakhandler og ett bakeri i hver eneste lille by, noe som er verdifullt i seg selv, og som også gjør det mye enklere å få eksakt informasjon om varenes innhold. Jeg kan på bakgrunn av dette understreke at utvalget av helse riktig, lokalt produsert, sunn mat er begrenset i Norge sammenlignet med andre land. Jeg støtter utvalgets som skriver at: «..... vareutvalget i Norge i stor grad er preget av industriens og paraplykjedenes strategier for å øke inntjeningen.» Utvalget sier også at dette må følges med på i fremtiden. Skal det bli mulig trenger vi som et minimum, slik utvalget foreslår, en offentlig finansiert dagligvareportal. Jeg mener også at vi må styrke Forbrukerrådet.

Matmerking.

Utvalget skriver bla.: «En forutsetning for å kunne utøve forbrukermakt på matområdet er kunnskap om hva maten inneholder, hvor og hvordan den er produsert. det (er) derfor avgjørende at merking av produktene er relevant, nøyaktig, forståelig og synlig. Nøyaktig deklarasjon av hva produkter inneholder er av vesentlig betydning for allergikere og personer med matintoleranse.» I tillegg fremholdes det at økningen i EMV-produkter har svekket forbrukernes rett til informasjon. Utvalget anbefaler at enhetlige næringsdeklarasjoner og at det blir obligatorisk med mengdeangivelse for de ulike ingrediensene.

Jeg vil i tillegg anføre, slik jeg har gjort i brev til Helse- og omsorgsdepartementet, Mattilsynet og Forbrukerrådet, at det må stilles krav til synlighet og utforming av deklarasjonene. Det er vanskelig eller umulig å lese ingredienslisten på mange matvarer. Dette er ikke tilfeldig. Produsenter bruker masse penger på design og utforming av pakningene på varene sine. Ofte er alt annet skrevet med store flotte bokstaver med god kontrast mellom skrift og bakgrunn. Mens ingredienslisten er skrevet med bittesmå bokstaver, med en svak kontrastfarge. Den er også i noen tilfeller gjemt under innbretter eller inni folder på pakningene.

Et resultat av regjeringens arbeid med denne innstillingen må derfor bli at det kommer krav om ingredienslistenes synlighet og lesbarhet både mht. skriftstørrelse, kontrastfarger og plassering. Når det gjelder merkingens innhold, siden kjedene også er produsenter av varer, vil jeg også henlede oppmerksomheten på merking av typen «spor av» og for eksempel «laktosefritt». Jeg har skrevet til Helse- og omsorgsdepartementet som forvalter forskriften om merking av næringsmidler. Produsenter må pålegges å merke hvis varer til konsum inneholder stoffer som kan forårsake reaksjoner pga. matoverfølsomhet. Det må også fastsettes klare grenser for maks tillatte innhold når matvarer har disse merkingene.

Makt og avmakt.

Fire kjeder kontrollerer over 99 prosent til sammen av verdikjeden i matvaremarkedet som produsenter, grossister og distributører av matvarer og eiere av matvarebutikker i Norge. Dette er en maktkonsentrasjon som skaper avmakt hos forbrukerne med mindre de tilføres makt gjennom lovgivning og offentlige tiltak. Det er som et minimum behov for en offentlig finansiert dagligvareportal og en utvidelse av loven om god handelsskikk til å omfatte forbrukernes interesser, slik utvalgets flertall foreslår. Jeg støtter innstillingens formulering: «I et demokrati- og forbrukerperspektiv er det en uønsket utvikling at de fire paraplykjedene har en så avgjørende innflytelse på hva norske forbrukere tilbys av utvalg, kvalitet, mattrygghet, tilgjengelighet og priser. Utviklingen med økt konsentrasjon, krysseierskap og vertikal integrasjon har skjedd til tross for Konkurransetilsynets kontroll med foretakssammenslutninger.» Dette kan tyde på at det er behov for innskjerping av konkurranseloven og styrking av Konkurransetilsynet.

Konklusjon.

Utvalget sier helt riktig at forbrukerne er prisgitt de valgmulighetene og den valgarkitekturen som bys frem i dagligvarebutikkene. Det burde være et tankekors for bransjen at en HSHs undersøkelse, som gjengis i innstillingen, viser at forbrukernes tilfredshet med vareutvalget i mange varekategorier er lav. Dette er et tydelig uttrykk for at norske forbrukere ønsker et bredere vareutvalg. Jeg er også helt enig i at det fremstår som svært utilfredsstillende for forbrukerne at det fra myndighetenes side legges inn betydelige ressurser på å tilrettelegge for både sunne, økologiske og lokalproduserte matvarer uten at dette gir seg et tilsvarende utslag i et bredere sortiment av slike varer i dagligvareforretningene.

Jeg mener at på grunnlag av utvalgets innstilling kan det slås fast at flertallets syn er korrekt. Dvs. at: «systemet samlet sett fungerer slik at norske forbrukeres interesser nå og framover ikke ivaretas med hensyn til pris, kvalitet, vareutvalg og tilgjengelighet. Styrkeforholdene i verdikjeden de siste ti årene er endret i en slik grad at det er behov for en helhetlig konkurransepolitisk tilnærming som problematiserer fremveksten av de fire store matvarekjedenes makt.» Utvalget mener også at det må utvikles bedre verktøy for å lette forbrukernes muligheter for å sjekke vareutvalg, kvalitet og gjennomføre prissammenligninger.

Jeg støtter derfor forslagene om en offentlig finansiert dagligvareportal. Men jeg mener at dette vil kunne bidra til å individualisere ansvaret for å kontrollere bransjen, så jeg vil i tillegg påpeke at det kan være behov for en innskjerping av konkurranseloven, ev forskrifter og styrking av Konkurransetilsynet og Forbrukerrådet.

Det er en selvfølge, slik utvalget foreslår, at det generelle prinsippet om god handelsskikk bør kombineres med et prinsipp hvor forbrukerne sikres en rimelig andel av ytelser i verdikjeden for mat gjennom pris, utvalg, kvalitet og tilgjengelighet.

I tillegg til utvalgets anbefaling om enhetlige næringsdeklarasjoner og angivelse av hvor mye det er av de ulike ingrediensene blir obligatorisk, vil jeg også foreslå at regjeringen innfører mye strengere krav om ingredienslistenes lesbarhet både mht. skriftstørrelse, kontrastfarger og plassering.

Når det gjelder merkingens innhold ber jeg Helse- og omsorgsdepartementet skjerpe merkekravene når det gjelder merking av typen «spor av» og for eksempel «laktosefritt» eller «glutenfritt». Det må fastsettes klare grenser for maks tillatt innhold av stoffer som forårsaker matvareallergi eller -intoleranse når matvarer har disse merkingene.

Med vennlig hilsen

Lill Fanny Sæther

E-post: lills@ther.oslo.no

Mobil: 95815591

www.laktosefritt.no